

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 48
Sayfa/Page: 271-296
ISSN: 1302-6879

Gazneliler Hanedanlığı'nda Bir Vefa Örneği: Buğracık b. Cûk/Karabeckem* An Example of Fidelity in the Ghaznavids Dynasty: Buğracık b. Cûk/Karabeckem

• Abdullah DUMAN*

*Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Van / Türkiye.
Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Letters, Department of History,
Van / Turkey.
abduman@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9216-3100

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi / Date Received:

29/04/2020

Kabul Tarihi / Date Accepted:

01/06/2020

Yayın Tarihi / Date Published:

30/06/2020

Atf: Duman, A. (2020). Gazneliler Hanedanlığı'nda Bir Vefa Örneği: Buğracık b. Cûk/Karabeckem. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 48, 271-296

Citation: Duman, A. (2020). An Example of Fidelity in the Ghaznavids Dynasty: Buğracık b. Cûk/Karabeckem. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 48, 271-296

Öz

Dünyaya gelmekle tarihe girmek arasında fark vardır. Her dünyaya gelen kişinin veya toplumun sonraki nesiller tarafından bilinmesi mümkün değildir. Kalıcı olabilmenin sırrı tarihe kayıt düşmekten geçmektedir. Yazmayan toplumların kalıcılığında ise bahsetmek mümkün değildir. Türkler, tarih yapan, yaparken de çok sayıda devlet adamı yetiştiren milletlerden birisidir. Bu devlet adamlarından kalemlerle tespit edilmeyenlerin, tarihin karanlıklarına gömülüp gittikleri şüphesizdir. Kayda geçmiş ancak tarih kitaplarının sayfaları arasında gizli kalmış ve gün yüzüne çıkarılmamış niceleri de keşfedilmeyi beklemektedir. Son yıllarda tarih alanındaki faaliyetler çok sayıda yitik değerimizi gün yüzüne çıkarmakla beraber çalışmaların yeterli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Gazneliler Devleti, uzun denilebilecek bir zamandan beri tarihçilerin ilgi odağı olmakla birlikte karanlıkta kalmış konuları, noktaları ve aktörleri hâlâ aydınlatılmayı beklemektedir. Bunlardan birisi de Gazneliler Devleti'nin yükselme dönemi emiri Sebüktegin'in kardeşi, Buğracık b. Cûk'dur. Buğracık hakkında ana ve birinci el kaynaklarda az da olsa kayıtlara rastlanmaktadır. Ancak bu yetersiz nakiller, araştırma eserlerde bir araya getirilerek hakkında müstakil bir çalışma yapılmış görünmemektedir. Çalışmamızda Buğracık'ın hayatı ve yükselme döneminde Gazneliler Devleti'nde üstlendiği rol ortaya çıkarılmaya gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazneliler, Sâmanîler, Sebüktegin, Kadırcık, Buğracık.

* Bu makale, 26-28 Eylül 2019 tarihleri arasında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde gerçekleşen Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu (UTAS)'nda sunulan tebliğin gözden geçirilerek genişletilmiş şeklidir.

Abstract

There is a difference between being born and entering history. It is not possible for every person or society to be known by the next generations. The secret of being permanent is passing from making a record to history. It is not possible to talk about the permanence of non-writing societies. The Turks are one of the nations that make history and while making, raise a great number of statesmen. The quantities that have been recorded but remain hidden between the pages of the history books and which have not been revealed are waiting to be discovered. It is clear that the statesmen whose lives are not recorded in writings have been buried in the darknesses of history. Those recorded but embedded in the pages of history books have been waiting to be discovered. Although the activities in the field of history have revealed many lost values in recent years, it is not possible to say that the studies are sufficient. The Ghaznavids State has been the focus of historians for a long time, but points and actors in the dark are still waiting to be enlightened. One of them also is the brother of Sebuktegin, the Emir of the Ghaznavid State, Buğracık b. Cuk. There are a few records about Buğracık in main and first-hand sources. However, with these insufficient records putting together in research works, it does not seem to have been done enough study about him. In our study, Buğracık's life and his role in the rise of the Ghaznavids State were tried to be revealed.

Keywords: Ghaznavids, Samanids, Sebüktegin, Kadırcık, Buğracık.

Giriş

Gazneliler Devleti'nin temeli, Sâ mânîler Devleti'nde gulâmlıktan yükselen Alptegin tarafından atıldı. Alptegin, Sâ mânî emiri Ahmed b. İsmail (295-301/907-914)'e köle olarak satılmıştı. O, Sâ mânîler sarayında kısa sürede kendini gösterdi ve Nasr b. Ahmed (301-331/914-943) tarafından özgürlüğüne kavuşturuldu. Nuh b. Nasr (331-343/943-954) döneminde bazı birliklerin başına komutan olarak tayin edilen Alptegin bundan sonra hâcibü'l-hüccâblik makamına kadar yükseldi. Nuh b. Nasr'ın 343/954'de vefatıyla yerine geçen oğlu Abdülmelik (343-350/954-961) döneminde gücü zirveye çıktı. Abdülmelik, onun saraydaki nüfuzunu kırabilmek için 350/961-962'de Horasan valiliğine atadı. Alptegin aynı yıl Abdülmelik'in vefatıyla yerine geçecek emir konusunda Nasr b. Abdülmelik'i tavsiye etti. Ancak Sâ mânî sarayının ileri gelenleri Mansur b. Nuh'u tahta geçirince yeni emirle arası açıldı. Bunun üzerine Horasan valiliğini bırakarak önce Belh'e buradan da Gazne'ye geçen Alptegin bölgede hüküm süren Levik hanedanlığını mağlup ederek 352/963-964'de Gazneliler Devleti'nin temellerini attı (Nizâmü'l-Mülk, 1999: 74-84; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 462; el-Cüzcânî, 1342: I, 226, 227; Maulânâ Mınhâj-ud-dîn, 1970: I, 40-43, 70-71; el-Cüzcânî, 2015: 23-26; Hamdullah Müstevfi'yi Kazvinî, 2018: 313; Barthold, 1978: I, 386;

Dames, 1987: IV, 742; Merçil, 1989: 1-5; Merçil, 1989: II, 525; Merçil, 1996: XIII, 481. Göksu, 2011: 99-112; Göksu, 2011: 164-166).

Gazneliler Devleti'nin başına Alptegin'den sonra oğlu Ebu İshâk İbrahim (963-966) geçti. Oğlu olmayan Ebu İshâk İbrahim'in kısa bir süre sonra vefatıyla yerine önce Bilgetegin, onun 364/974-975 yılında Gerdiz Kalesi kuşatması sırasında vefatı üzerine Böritegin (Piritegin) getirildi. Ancak o, idare kabiliyetinin yetersizliği sebebiyle komutanlar tarafından 366/976-977'de görevinden alındı ve tahta Sâmânî sarayından itibaren Alptegin'den ayrılmayan has gulâmi Sebüktegin b. Cûk/Karabeckem çıkarıldı (Nizâmü'l-Mülk, 1999: 83; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 367 ve 373; Maulânâ Münhâj-ud-dîn, 1970: I, 45, 46; 71-73; el-Cüzcânî, 2015: 27; Hamdullah Müstevfi, 2018: 313; Merçil, 1989: 5-7; Merçil, 1996: XIII, 481; Merçil, 2009: XXXVI, 262).

Araştırmamızın konusunu teşkil eden Buğracık b. Cûk/Karabeckem, Sebüktegin'in kardeşidir. O, tarih sahnesinde ağabeyi Sebüktegin ve yeğeni Mahmud dönemlerindeki hadiselerde görünmektedir. Bu dönemde Sâmânîler tahtında yıkılış dönemi emirleri olan II. Nuh b. Mansur (365-387/976-997), II. Mansur b Nuh (387-389/997-999) ve II. Abdülmelik b. Nuh (389/999) vardı. Buğracık, daha çok II. Nuh b. Mansur'un son yıllarındaki hadiselerde yer almaktadır. Batı Karahanlı hükümdarı İlig Han'ın 386/996'da Sâmânîler Devleti'ne son vermek amacı ile başkent Buhârâ üzerine yürüdüğü günlerde Buğracık Herat valisi olarak ağabeyi Sebüktegin'in hizmetinde görev yapmaktadır. O, zikri geçen hadiseler esnasında Herat valisi olduğuna göre tarih sahnesine daha önce çıkmış olması muhakkaktır. Nitekim Şebânkâreî'den gelen bir nakil bu tahminimizi doğrulamaktadır. Şebânkâreî, Sebüktegin'in Hint Seferleri'ni aktarırken Caypal'ın, büyük bir ordu ile İslâm ülkeleri üzerine yürüdüğünden bahsetmektedir. Bu nakle göre Caypal, yanına dört oğlunu da alarak Kâbil'e doğru harekete geçer. Gazne hükümdarı Sebüktegin de bu orduya karşı çıkar. Müellife göre iki taraf arasında ismi nakledilmeyen bir nehir bulunmaktadır. Sebüktegin, oğlu Mahmud'la birlikte kardeşleri Buğracık ve Kadırcık'ı Caypal'ın ordusuna kaşı öncü bir birlikle gönderir. 20 gün süren savaşı Sebüktegin'in ordusu kazanır. Bu savaşta şehit olan savaşçılardan birisi de Sebüktegin'in diğer kardeşi Kadırcık'tır. Şebânkâreî'nin tarihini kaydetmediği savaş, 366/976-977'da yapılmıştır. Buna göre Buğracık'ın, Nuh b. Mansur'un tahta çıkışından itibaren olaylarda rol aldığı görülmektedir (Şebânkâreî, 1376: 42; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 375).

Sebüktegin, günümüzde Kırgızistan sınırları içinde yer alan Barshân bölgesinde bulunan bir Türk kabilesinden idi. On iki yaşında babasının avda olduğu bir zamanda yine bir Türk kabilesi olan Tuhsiler tarafından bir baskın sonucunda kaçırıldı. Tuhsilerin arasında 4 yıl kaldıktan sonra Mâverâünnehir şehirlerinde köle pazarına çıkarıldı. Onu, Şaş şehrinde Nasr isimli bir köle tüccarı satın alarak satmak üzere Nahşeb'e götürdü. Ancak Sebüktegin hastalandığı için onu Nahşeb'de bırakmak zorunda kaldı. Yaşlı bir kadına emanet edilen Sebüktegin, üç yıl sonra Nasr tarafından dokuz gulâmla birlikte alınarak Buhârâ'ya götürüldü. Buhârâ'da onu satın alan Alptegin idi (Hudûdü'l-Âlem, 2008: 53, 54; Merçil, 1975: 227, 229). Yukarıda kısaca aktarmaya çalıştığımız gibi çok geçmeden Sâ mânî başkentinde Alptegin'in has gulâmları arasına giren Sebüktegin, Gaznede, Böritegin'in vefatı ile Gazneliler Devleti tahtına oturdu. Şimdi Sebüktegin on iki yaşında kaçırıldığına ve bundan sonra ailesinden haber alamadığına göre araştırmamıza konu yaptığımız kardeşi Buğracık ve diğer kardeşi Kadırcık ile nasıl buluştuğu sorusunun cevabı önem kazanmaktadır. Ulaşabildiğimiz belgeler göz önüne alındığında tahminî cevapların dışında bu boşluğu açık bir şekilde doldurabilmek mümkün görünmemektedir. Kardeşlerin üçünün de kaçırılmış, köle pazarlarında satılmış ve nihayet aynı sebeplerden Sâ mânî başkentinde buluşmuş olmaları mümkündür. Nahşeb'den Buhârâ'ya götürülen dokuz kölenin arasında kardeşlerin üçünün de bulunması düşünülebilir. Nakiller ve olayların seyri dikkate alındığında Sebüktegin'in, Gazneliler tahtına oturduktan sonra gulâmlarını göndererek geride bıraktığı kabilesini araştırması, bunlardan bulabildiği Buğracık ve Kadırcık'ı Gazne'ye getirmesi aradığımız sorunun cevabı olabilir.

Buğracık'ın Nuh b. Mansur'un tahta çıktığı ilk yıllardan itibaren tarih sahnesinde görüldüğünü ifade etmiştik. Mahmud döneminde, Abdülmelik b. Nuh'un ve yakınlarının Karahanlı hükümdarı İlig Han tarafından 389/999'da Özkent'e götürülmesinden sonra bir müddet daha yaşayan Buğracık, 390/999-1000 yılında Tahir b. Halef b. Ahmed tarafından Bûşenc yakınlarında öldürülmüştür. Buğracık'ın hayatını ortaya çıkarmak ve Gazneliler Devleti'nin yükselmesinde oynadığı rolü anlamak için zikredilen Sâ mânî emirleri dönemlerindeki hadiselerle kısaca değinmek faydalı olacaktır.

Buğracık b. Cûk/Karabeckem

Mansur b. Nuh'un 11 Şevval 365/13 Haziran 976'da vefatı ile 13 yaşındaki oğlu Nuh'a biat edildi (el-Utbî, 2004: 37; Gerdîzî, 1327: 36; es-Sem'ânî, 1979: 227; Hamdullah Müstevfî, 2018: 308; Usta,

2007: 231; Göksu, 2011: 167, 168; Duman, 2013: 341). Nuh b. Mansur tahta çıktığında devlet içinde nüfuz mücadeleleri veren vezir ve komutanların yanında zaman zaman bu mücadelelerde taraf olan Büveyhîler, Ziyârîler, Karahanlılar ve Gazneliler gibi devletlerle de uğraşmak zorunda kaldı. Yaşı küçük olduğu için annesi ve vezir Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ceyhânî'nin de yardımları ile devlet adamlarını kendine bağlamaya ve duruma hâkim olmaya çalıştı. İşlerini Fâik el-Hâssa ve Hüsâmüddevle Ebü'l-Abbas Taş el-Hâcib'e havale ederken Ebü'l-Hasan Muhammed b. İbrahim es-Sîmcûr'a lâkap ve hil'at göndererek Kûhistan, Herat ve Nîsâbûr valiliğini onayladı. Yaşlandığı için el-Ceyhânî'yi 367/977'de vezirlik görevinden alarak yerine Ebü'l-Hüseyn Abdullah b. Ahmed el-Utbî'yi atadı. Ancak bu tedbirler yeterli olmadı ve çok geçmeden devlet adamları arasında zaten var olan çıkar çatışmaları alevlenmeye başladı. Yeni vezir, bu göreve atanması sürecinde aleyhinde konuştuğu gerekçesi ile Horasan valisi olarak görev yapan Ebü'l-Hasan Sîmcûr'un azledilmesinde ve bu göreve Hüsâmüddevle Ebü'l-Abbas Taş'ın atanmasında etkili oldu. Ebü'l-Abbas Taş, 371/981-982'de Horasan'ın merkezî şehri Nîsâbûr'a giderek göreve başladı. Bu görevde Fâik el-Hâssa da onun emrine verildi. Ebü'l-Hasan ise Horasan valiliğinden alınmasına önce tepki gösterdi. Ancak daha sonra Emir Nuh'tan özür dileyerek Sîmcûrîlerin iktası olan Kûhistan'a gitmek zorunda kaldı (Utbî, 2004: 37-49; Al-Utbî, 1858: 44-60; Gerdîzî, 1327: 37, 38; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 397; 410; Hamdullah Müstevfî, 2018: 308; Mîrhând, 1959: IV, 53; Hândmîr, 1333: II, 363, 364; Usta, 2007: 231-235; Göksu, 2011: 168; Duman, 220: 37-39).

Bu günlerde Sâmânîlerin batı sınırları da hareketli idi. Büveyhîlerden Rûknüddevle Ebu Ali el-Hasan b. Büveyh 366/976-977'da vefat etti. Rûknüddevle vefatından önce oğlu Azududdevle'yi veliaht tayin etmişti. Bir yıl sonra devletin yönetimini tamamen ele geçiren Azududdevle, Bağdâd'dan göndermiş olduğu ordularla kardeşi Fahruddevle'ye ait olan Hemedan ve Cibâl bölgesini ele geçirmişti. Hemedan da ele geçirilince burada bulunan Fahruddevle kaçarak Cürcan'a gitmiş ve Ziyârîlerden Kâbûs b. Veşmgîr'e sığınmıştı. Azududdevle, Kâbûs'dan Fahruddevle'nin iadesini istemiş ancak bu isteği kabul görmemişti. Bunun üzerine Azududdevle, 371/981-982'de diğer kardeşi Müeyyedüdevle'yi Kâbûs'un üzerine göndermiş ve Cürcan'ı ilhak etmişti. Buradan Horasan'a kaçan Kâbûs ve Fahruddevle Nîsâbûr'a gelerek Nuh b. Mansur'a sığındılar. Emir Nuh, Horasan valisi Hüsâmüddevle Ebü'l-Abbas'a onlara yardım etmesini emretti. Ebü'l-Abbas, Kâbûs ve Fahruddevle'ye gerekli yardımları yaptı. Bu arada Nuh b. Mansur'un emri ile Nîsâbûr'da bir

ordu hazırladı. Daha sonra yardımcısı Fâik el-Hâssa, Fahruddevle ve Kâbûs'u da yanına alarak bu ordu ile Cürcan'a hareket etti. Sâ mânî ordusu 371/981-982'de Cürcan'ı kuşattı ise de Müeyyedüdevle'nin ordusu karşısında mağlup olup Horasan'a dönmek zorunda kaldı. Emir Nuh'un emri ile Merv'de toplanan ikinci ordu, vezir Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'nin Ebü'l-Hasan'ın tezgâhladığı bir suikast sonucu 372/982-983'de öldürülmesi ile harekete geçemedi. Ebü'l-Abbas ise vezirin öldürülmesi ile oluşan kaos ortamına müdahale etmesi için acilen Buhârâ'ya çağrıldı (Utbî, 2004: 49-65; Al-Utbî, 1858: 60-76; Gerdîzî, 1327: 38, 39; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 364, 377, 378, 388, 389, 397, 398, 399; Hamdullah Müstevfî, 2018: 308; Mîrhând, 1959: IV, 52-54; Hândmîr, 1333: II, 364, 365; Usta, 2007: 237-242; Göksu, 2011: 168; Duman, 2020: 39-41).

Emir Nuh'un daveti üzerine Buhârâ'ya gelen Ebü'l-Abbas duruma el koydu. Ebü'l-Hüseyn el-Utbî'nin katillerinden yakalananlar cezalandırıldı. Yerine vezir olarak Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed el-Müzenî atandı. Buhârâ'da devlet otoritesi tekrar kurulmaya başlanmıştı. Ancak Ebü'l-Abbas'ın başkente dönmesi Horasan'daki nüfuz mücadelesinin hız kazanmasına sebep oldu. 372/983'de Ebü'l-Hasan herhangi bir izin almadan eski görevini tekrar elde edebilme düşüncesi ile Sistan'dan Horasan'a döndü. Yeni vezir Ebü'l-Hüseyn el-Müzenî, onun Kûhistan'a gitmesini, oğlu Ebu Ali'nin de Sistan üzerine yürüyerek Halef b. Ahmed meselesini halletmesini emretti. Vezirin istekleri yerine getirildi ancak Ebu Ali bir süre sonra Sistan'dan tekrar Horasan'a dönerek Ebü'l-Abbas'dan Nîsâbûr vekilliğini elde etti. Daha sonra da Fâik'le haberleşerek Ebü'l-Abbas'a karşı ittifak kurdu. Bu ittifaka babası Ebü'l-Hasan da katılınca komutanlar başkentin korkacağı bir güç haline geldiler. Çok geçmeden Ebu Ali Sîmcûr ve Fâik el-Hâssa bu ordu ile Merv'e doğru harekete geçtiler. Aynı günlerde Buhârâ'da Ebü'l-Abbas'ın etkisi ile Ebu Ali ve Fâik'e yakın olduğu düşünülen Ebü'l-Hüseyn el-Müzenî vezirlikten azledilerek yerine Abdurrahman b. Ahmed el-Fârisî atandı (Utbî, 2004: 49-65; Al-Utbî, 1858: 60-76; Gerdîzî, 1327: 38, 39; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 364, 377, 378, 388, 389, 397, 398, 399; Hamdullah Müstevfî, 2018: 308; Mîrhând, 1959: IV, 52-54; Hândmîr, 1333: II, 364, 365; Usta, 2007: 237-242; Duman, 2020: 41, 43). Ebü'l-Abbas, Ebu Ali ve Fâik'in Merv'e doğru hareket ettiğini öğrendiğinde devletin bütün imkânlarını seferber ederek büyük bir ordu topladı. Bu ordu ile Buhârâ'dan harekete geçti ve Âmulüşşat'a gelerek karargâh kurdu. Ebu Ali ve Fâik'in ordusu da buraya geldiğinde yapılan görüşmelerde barış kararı çıktı. Varılan anlaşmaya göre Nîsâbûr Ebü'l-Abbas'a, Belh Fâik'e, Herat da Ebu

Ali'ye verildi. Komutanlar 372/983-984'deki bu paylaşımından sonra kendi bölgelerine gitmek üzere Âmulüşşat'tan ayrıldılar (Utbî, 2004: 65, 67; Al-Utbî, 1858: 76,79; Gerdîzî, 1327: 39, 40; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 407, 408; Hamdullah Müstevfî, 2018: 38, 309; Mîrhând, 1959: IV, 54, 55; Hândmîr, 1333: II, 365; Usta, 2007: 247-250; Duman, 2020: 43).

Ebü'l-Abbas, problemin savaş yapılmadan neticelenmesine sevinmişti. Ancak daha Merv'de iken aldığı haberlerle sevinmek için vaktin henüz erken olduğunu anladı. Nuh b. Mansur, Abdurrahman b. Ahmed el-Fârisî'yi azlederek vezirlik makamına Abdullah b. Uzeyr'i getirmişti. Ebü'l-Abbas Taş bu beklemediği habere rağmen Nîsâbûr'a giderek görevine başladı. Yeni vezir ise çok geçmeden Nuh b. Mansur'u Ebü'l-Abbas aleyhine kışkırtmaya başladı. Nitekim 376/986'da Buhârâ'dan gönderilen ferman, Ebü'l-Abbas Taş'ın Horasan valiliği görevlerinden alındığını, Nesâ ve Ebîverd'in kendisine ikta olarak verildiğini, yerine ise Ebü'l-Hasan'ın atandığını bildiriyordu. Ebü'l-Abbas'ın böyle bir değişikliği içine sindirebilmesi mümkün değildi. O, Nîsâbûr'dan ayrılarak kendine emredilen yere yöneldi. Ancak Serahs'da durdu ve ordu komutanlarını toplayarak Buhârâ'dan gelen ferman hakkında bilgi verdikten sonra istediklerini yapmakta özgür olduklarını bildirdi. Komutanlar ise ondan ayrılmayacaklarını dile getirdiler (Utbî, 2004: 68, 76; Al-Utbî,1858: 80-86; Gerdîzî, 1327: 40; Mîrhând, 1959: IV, 55; Hândmîr, 1333: II, 365; Usta, 2007: 251, 252; Duman, 2013: 342; Duman, 2020: 43, 44).

Ebü'l-Abbas'ı destekleyenler sadece komutanları değildi. Fahruddevle'nin kardeşleri ile mücadelelerinden yukarıda kısaca bahsetmiştik. Ebü'l-Abbas, Cürcan yenilgisinden sonra Buhârâ'ya davet edilmiş, Kâbûs b. Veşmgîr ve Fahruddevle ise Nîsâbûr'da kalmışlardı. Müeyyedüdevle'nin Şaban 373/Ocak-Şubat 983-984'de vefat etmesi ile Fahruddevle Cürcan'a davet edilmiş ve kardeşinin yerine emirlik makamına oturtulmuştu. Fahruddevle, daha önce görmüş olduğu iyilikleri unutmamıştı. Ebü'l-Abbas'ın zor durumda kaldığını öğrenince ona yardım etmek üzere Ebu Saîd eş-Şebîbî'yi de iyi donatılmış bir birlikle yardımına göndermişti. Bu günlerde Merv'de bulunan Ebü'l-Abbas bu kuvvetle Nîsâbûr yakınlarında birleşti. Ebü'l-Abbas'ın ordusu ile Ebü'l-Hasan'ın ordusu arasında başlayan ve birkaç gün süren savaşın seyrini Fahruddevle'nin Cürcan'dan gönderdiği 2.000 kişilik iyi donatılmış Deylemlî ve Türklerden oluşan yeni kuvvet değiştirdi. Karşı koyamayacağını anlayan Ebü'l-Hasan Nîsâbûr'u terk ederek Kûhistan'a çekildi (Utbî, 2004: 68, 76; Al-Utbî,1858: 80-86; Gerdîzî, 1327: 40; Mîrhând, 1959:

IV, 55; Hândmîr, 1333: II, 365; Usta, 2007: 251, 252; Duman, 2013: 342; Duman, 2020: 44).

Ebü'l-Abbas Taş, Nîsâbûr'a yerleştikten sonra Buhârâ'ya mektuplar göndererek durumu izah edip özürler diledi ve sorunun kaynağının yeni vezir Abdullah b. Uzeyr olduğunu dolayısıyla görevinden azledilmesi gerektiğini söyledi. Ancak bu izahlar, özürler ve istekler Buhârâ'da kabul görmüyordu. Bu arada Kûhistan'a çekilmiş olan Ebü'l-Hasan Nîsâbûr'u ve eski görevini geri alma planları ile uğraşıyordu. Bu amaçla Fahruddevle'ye düşman olan Kirman Büveyhî emiri Ebü'l-Fevâris b. Azududdevle'den yardım istedi. Ebü'l-Fevâris, Ebü'l-Hasan'ın hizmetine Araplardan oluşan 2.000 kişilik bir birlik gönderdi. Ebü'l-Hasan'ın emrine oğlu Ebu Ali Sîmcûr'un yanı sıra Fâik el-Hâssa da katılmıştı. Güçlü bir ordu toplamayı başaran Ebü'l-Hasan, Nîsâbûr üzerine yürüdü. İki taraf arasındaki savaş 377/987-988'de Nîsâbûr'un dışında yapıldı. Savaşı bu sefer kazanan Ebü'l-Hasan oldu. O, aldığı galibiyetten sonra Nîsâbûr'da kalırken Ebü'l-Abbas Cürcan'a kaçarak dostu Fahruddevle'ye sığındı. Fahruddevle önceki dostlukları adına Ebü'l-Abbas'ı kabul ettiği gibi kendisi Rey'e çekilerek Cürcan, Dihistan ve Esterâbâd'ı ona bıraktı. Ancak Hüsâmüddevle Ebü'l-Abbas Taş, yolun sonuna gelmişti. Cürcan'da kaldığı günlerde veba salgınına yakalandı ve 378/988-989'de vefat etti. Aynı günlerde Ebü'l-Hasan Sîmcûr da Nîsâbûr'da Hurramek'de vefat edince yerine oğlu Ebu Ali Sîmcûr geçti. Bu arada o, Cürcan'dan gelerek kendisine katılan Ebü'l-Abbas'ın adamlarıyla güçlendi (Utbî, 2004: 73-88; Al-Utbî, 1858: 90-112; Gerdîzî, 1327: 40, 41; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 409-411, Hamdullah Müstevfî, 2018: 309; Mîrhând, 1959: IV, 56-59; Hândmîr, 1333: II, 365, 366; Usta, 2007: 254-259; Gökso, 2011: 168, 169; Duman, 2013: 342; Duman, 2020, 45, 46).

Ebu Ali Sîmcûr, zikri geçen hadiselerden sonra Nuh b. Mansur'un emri ile babasının makamını elde ederek Nîsâbûr'da kaldı. Emir Nuh ise Buhârâ'da devletin dizginlerini eline almaya çalışıyordu. O, Cemâziyelâhir 377/Eylül-Ekim 987'de Abdullah b. Uzeyr'i vezirlik makamından azlederek Harizm'e sürmüş ve Ebu Ali ed-Dâmğânî'yi atamıştı. Bir süre sonra ed-Dâmğânî'yi de görevden almış yerine Ebu Nasr b. Ebu Zeyd'i getirmişti. Ebu Nasr, devlet işlerinden anlayan zeki ve basiret sahibi bir vezir idi. Ancak çok geçmeden Nuh b. Mansur, onu da azletti ve ed-Dâmğânî'yi tekrar eski görevine iade etti. Emir Nuh'u bu günlerde korkutan bir diğer hadise de Horasan'da oluşan birliktir ve o, bu birliği dağıtmayı düşünüyordu. Bu amaçla komutanları birbirlerine düşürmek için Ebu Ali'nin elinde bulunan Herat'ı Fâik'e verdi. Duruma itiraz eden Ebu Ali ise Herat

üzerine yürümekten çekinmedi. Burada iki komutan yaptıkları görüşmelerde Herat'ın Fâik'in, Nîsâbur'un ise Ebu Ali'nin olması konusunda anlaşılabilir. Ancak bir süre sonra Buhârâ'dan gönderilen hil'at ve menşurun Nîsâbûr'a değil de Herat'a yönelmesi ve Fâik'in Ebu Ali'nin üzerine yürümek için harekete geçmesi bardağı taşıran damla oldu. Seçme bir birliği ile harekete geçen Ebu Ali, 378/988-989'de Bûşenc ve Herat arasında yakaladığı Fâik'in ordusunu perişan etti. Fâik burada aldığı mağlubiyetten sonra Merverrûz'a çekildi. Sonuçta Emir Nuh, Horasan valiliğine Ebu Ali'yi atamak zorunda kaldı. Böylece Ebu Ali, Nîsâbûr'da kalmaya devam ederken Herat tekrar Fâik'in oldu. Bir süre sonra Emir Nuh, Horasan gelirlerinin bir kısmını hazine için istemesine rağmen Ebu Ali, çeşitli bahanelerle bu emri yerine getirmedi. Bu davranışının karşılıksız kalmayacağını bildiği için de yeni müttefik arayışına girdi. Çözümü ise Karahanlı hükümdarı Buğra Han Harun (öl. 382/992)'a bir elçi göndermede buldu. Kaşgar'a gönderdiği elçi ile Buğra Han Harun'u Buhârâ'yı istila etmesi ve Sâ mânî Devleti'ne son vermesi için teşvik etti. Görüşmeler sonunda aralarında yaptıkları anlaşmaya göre Sâ mânî devleti ortadan kaldırılacak, Mâverâünnehir Buğra Han'ın, Mâdûnennehir (Horasan) ise Ebu Ali Sîmcûr'un olacaktı (Utbi, 2004: 87, 94; Al-Utbi, 1858: 111-117; Gerdîzi, 1327: 41; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 462; Hamdullah Müstevfi, 2018: 309; Mîrhând, 1959: IV, 59, 60; Hândmîr, 1333: II, 366; Usta, 2007: 259-267; Hunkan, 2011: 114).

Fâik el-Hâssa, Ebu Ali ile yaptığı savaştan sonra durumu düzelinceye kadar Merverrûz'da kaldı. Daha sonra izinsiz bir şekilde Buhârâ'ya doğru yürüyüşe geçti. Kendinden şüphelenen Nuh, üzerine Beytüzün Hâcib ve İnac/İnanç Hâcib komutasında bir ordu gönderdi. Yapılan savaşta mağlup olan Fâik, Ceyhun'u geçerek Belh tarafına gitti. Belh'de birkaç gün kaldıktan sonra Tirmiz'e geçerek buradan göndermiş olduğu mektuplarla Karahanlı hakanı Buğra Han'ı Sâ mânî topraklarını ele geçirme konusunda teşvik etti. Tirmiz'de kaldığı günlerde Emir Nuh tarafından üzerine Ebü'l-Hâris Muhammed b. Ahmed el-Ferigûnî komutasında bir ordu gönderildi. Fâik ise bu Sâ mânî ordusuna karşı Arslan Âhirsâlâr isimli bir gulâmının idare ettiği 500 kişilik bir birlik çıkardı. Arslan Âhirsâlâr, Türk ve Araplardan oluşan 500 kişilik birliği ile Sâ mânî ordusunu yenmeyi başardı. Savaşta elde etmiş olduğu ganimetlerle güçlenen Fâik, buradan Merv'e geçti ve Buğra Han Harun'u Sâ mânî topraklarını ele geçirmesi konusunda kışkırtmaya devam etti. İki Sâ mânî komutanından aynı konuda teşvikler alan ve harekete geçen Buğra Han, Sâ mânî topraklarını istilaya başladı ve Semerkant'a kadar ilerledi. Emir Nuh'un, İnac/İnanç Hâcib komutasında göndermiş

olduğu orduyu da mağlup ederek onunla birlikte çok sayıda askeri esir etti. Buğra Han için Buhârâ'ya giden yolda engel kalmamıştı. Emir Nuh, Ebu Ali'den talep ettiği yardımı da bulamayınca çaresiz Fâik'i Buhârâ'ya davet ederek emrine bir ordu verdi ve Buğra Han üzerine gönderdi. Buğra Han, Emir Nuh'un gönderdiği Fâik'i de Semerkant'a ulaştığında Harceng denilen yerde mağlup etti. Fâik, burada yenildikten sonra –ki onun anlaşmalı olduğu Buğra Han'a kasten yenildiği söylenmektedir- Buhârâ'ya döndü. Buğra Han, Buhârâ karşısında karargâh kurduğunda onu Fâik karşıladı ve itaatini bildirdi. Şehri terk eden Nuh b. Mansur, Ceyhun'u geçerek kendini Âmulüşşat'a atarken Buğra Han Buhârâ'yı Rebûlevvel 382/Mayıs 992'de ele geçirdi (Utbi, 2004: 94, 99; Al-Utbi, 1858: 118-124; Gerdîzî, 1327: 41; İbnü'l-Esir, 1987: VII, 462, 463; Hamdullah Müstevfi, 2018: 309; Mîrhând, 1959. IV, 60; Hândmîr, 1333: II, 366; Barthold, 1990: 278; Usta, 2007: 267-269, Göksu, 2011: 169; Hunkan, 2011: 114-118).

Nuh b. Mansur, Âmulüşşat'ta bulunduğu günlerde Ebu Ali'ye¹ defalarca mektup yazarak Buğra Han'a karşı yardımını talep etmesine rağmen herhangi bir cevap alamadı. Fâik ise bir süre Buhârâ'da Buğra Han'ın hizmetinde çalıştıktan sonra ondan izin istedi ve Belh üzerine yürüyerek burayı ele geçirdi. Ebu Ali ve Fâik, Buğra Han'ın Buhârâ'yı ele geçirmesini sağlayarak isteklerine kavuşmuş görünüyordular. Ancak bir süre sonra hadiseler aleyhlerine dönmeye başladı. Buhârâ'yı ele geçirmesinin üzerinden çok geçmeden Buğra Han hastalandı ve Semerkant'a çekildi. Buradan da Kaşgar'a dönmek için yola çıktı. Ancak henüz başkentine ulaşmadan Cemâziyelâhir 382/Ağustos 992'de Koçkarbaşı denilen yerde vefat etti. Onun vefatı ile Buhârâ'da bırakmış olduğu adamları halk tarafından katledildi. Bu arada Buhârâ'da olanları haber alan Nuh b. Mansur, 15 Cemâziyelâhir 382/18 Ağustos 992'de başkentine geri döndü (Utbi, 2004: 99-102; Utbi, 1858: 123-129; Gerdîzî, 1327: 41; Beyhakî, 2019: 183, 184; İbnü'l-Esir, 1987: II, 462, 463; Hamdullah Müstevfi, 2018: 309; Mîrhând, 1959: IV, 60, 61; Hândmîr, 1333: II, 366, 367; Barthold, 1990: 279; Usta, 2007: 269-272; Göksu, 2011: 169; Hunkan, 2011: 119, 120).

Buğra Han'ın vefatı ve Nuh b. Mansur'un Buhârâ'ya dönmesi Ebu Ali ve Fâik'i büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Düşükleri durumdan kurtuluş çareleri aramaya başlayan iki komutandan Fâik, Belh'den Buhârâ üzerine yürüdü. Ancak Emir Nuh'un gönderdiği ordu karşısında tutunamadı. Çok şiddetli geçen savaş sonrasında

¹ Ebu Ali Muhammed b. Muhammed b. Sîmcür. (Utbi, 2004: 99).

mağlup olarak Merv'de bulunan Ebu Ali'nin yanına gitti. Ebu Ali bu günlerde Emir Nuh'la arasını nasıl düzeltereğinin hesaplarını yapıyor ancak bir çıkar yol bulamıyordu. Bu sebeple Fâik'in yanına gelmesine çok sevinmişti. Değişen şartlar iki rakip komutanı birbirine muhtaç hale getirmiş ancak Horasan'da hatırı sayılır bir güç haline gelmelerine sebep olmuştu. İki komutan, 383/993'de Buhârâ üzerine yürüme kararı aldılar. Bunun için de Merv'den Nisâbûr'a geçerek hazırlıklara başladılar. Bu arada onlar, Fahruddevle'den de yardım talebinde bulundular. Vezir Sâhib b. Abbâd'ın devreye girmesi ile Fahruddevle onların yardımına büyük bir ordu gönderdi (Utbî, 2004: 102-104; Al-Utbî, 1858: 129-133; Gerdîzî, 1327: 42; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 466, 467; Mîrhând, 1959: IV, 60, 61; Hândmîr, 1333: II, 366, 367; Barthold, 1990: 280; Usta, 2007: 273, 274; Hunkan, 2011: 120, 121).

Komutanların güçlenmesi karşısında korkuya kapılan Sâ mânî emiri de bu gaileden nasıl kurtulacağıнын hesaplarını yapıyordu. Sâ mânî komutanları içinde en güçlü konumda olan Sebüktegin'den yardım istemeye karar verdi. Ona elçi olarak Ebu Nasr el-Fârisî'yi gönderip durumu anlattı. Sebüktegin bu günlerde Hindistan'da cihatla meşgul olmasına rağmen Emir Nuh'un yardım talebine kayıtsız kalmamıştı. Üzerinde anlaştıkları plan gereği Emir Nuh Buhârâ'dan Kişş'e giderek karargâh kurdu. Sebüktegin de Gazne'den Mâverâünnehir'e geçti ve onunla buluştu. Emir Nuh ve Sebüktegin yapmaları gereken hazırlıklar konusunda aldıkları karardan sonra başkentlerine döndüler. Sebüktegin, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra oğlu Mahmud ile yola çıktı ve Horasan'da Emir Nuh'la birleşti. Daha sonra Ebu Ali ve Fâik üzerine yürüyen birleşik ordu, 384/994'de Herat yakınlarında büyük bir zafer kazandı. Ebu Ali ve Fâik'in ordusunun mağlup edilmesinde savaş esnasında Sebüktegin tarafına geçen Dârâ b. Şemsü'l-Meâlî Kâbus b. Veşmgîr'in de etkisi büyük olmuştu. Bu yenilgiden sonra Ebu Ali ve Fâik önce Nisâbûr'a gittiler. Ancak birleşik ordunun üzerlerine gelmesi ile Cürcan'a giderek Fahruddevle'ye sığınmak zorunda kaldılar (Utbî, 2004: 102-104; Al-Utbî, 1858: 129-133; Gerdîzî, 1327: 42; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 466, 467; Mîrhând, 1959: IV, 60, 61; Hândmîr, 1333: II, 366, 367; Barthold, 1990: 280; Usta, 2007: 273, 274; Göksu, 2011: 170; Hunkan, 2011: 120, 121).

Sâ mânî ve Gazneli birleşik ordusunun Herat'da kazandığı zaferden sonra Horasan bölgesi muhaliflerden temizlenmiş oldu. Nuh b. Mansur, Horasan valiliği ve ordu komutanlığına Seyfûddevle unvanı vermiş olduğu Mahmud'u atadı. Mahmud Nisâbûr'da kalırken Nasiruddevle unvanı ile ödüllendirdiği Sebüktegin Herat'a, kendisi de

Buhârâ'ya döndü (Utbî, 2004: 113, 114, 115; Al-Utbî, 1958: 146, 150; Gerdîzî, 1327: 43; Beyhakî, 2019: 184; İbnü'l-Esîr, 987: VII, 467; Hamdullah Müstevfî, 2018: 310; Mîrhând, 1959: IV, 64; Hândmîr, 1333: II, 367; Merçil, 2003: XXVII, 362; Merçil, 2009: XXXVI, 263; Merçil, 1989; Usta, 2007: 281).

Cürcan'a kaçmış olan Ebu Ali ve Fâik gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra 385/995'de Nisâbûr üzerine yürüdüler. Kendilerini Nisâbûr dışında karşılayan Mahmud'u mağlup ederek şehri ele geçirdiler. Savaşta fazla direnmeyen Mahmud ise Herat'a babasının yanına gitti. Ebu Ali Nisâbûr'u ele geçirdikten sonra Nuh b. Mansur ve Sebüktegin'e gönderdiği mektuplarla özür diledi. Ancak bu özürler kabul görmedi. Sebüktegin ve oğlu Mahmud'un ordusu ile Ebu Ali ve Fâik'in ordusunun ikinci karşılaşma yerleri Tus yakınlarında bulunan Enderih oldu. 19 Cemâziyelâhir 385/21 Temmuz 995'de başlayan ve çok sayıda askerin öldüğü savaş iki gün sürdü. İkinci gün Ebu Ali'nin savaş meydanındaki gayretleri mağlup olarak kaçmasını engelleyemedi. Ebu Ali ve Fâik Tus mağlubiyetinden sonra Kelât Kalesi'ne çekildiler. Burada biraz dinlendikten ve kaçan askerlerin kendilerine katılmalarından sonra Ebîverd'e geçtiler. Buradan önce Serahs'a ardından Merv'e gittiler. Sebüktegin, komutanların haberlerini aldığı anda oğlu Mahmud'u Nisâbûr'a gönderirken kendisi de onların peşlerine düştü. Sebüktegin'in üzerlerine geldiğini öğrenen Ebu Ali ve Fâik Merv'den Âmulüşat'a kaçtılar. Buradan Sâmânî emirine mektup yazarak bağışlanma dileklerini yinelediler (Utbî, 2004: 113-125; Al-Utbî, 1858: 152-166; Gerdîzî, 1327: 43, 44; Beyhakî, 2019: 189, 190; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 470; Mîrhând, 1959: IV, 65-67; Hândmîr, 1333: II, 367; Merçil, 2009: XXXVI, 263; Merçil, 1989: 10; Usta, 2007: 282-295).

Komutanların birliğini parçalamak isteyen Nuh b. Mansur, Ebu Ali'ye Fâik'den ayrılarak Cürcaniye'ye gitmesini emretti. Fâik, Emir Nuh'un huzuruna gitmediği gibi kader birliği yaptığı arkadaşının yanından ayrılmaması konusunda çok ısrar etti. Ancak bütün ikazlarına rağmen Ebu Ali Sîmcûr ondan ayrılarak Cürcaniye'ye doğru yola çıktı. Hezâresp denen yere ulaştığında Ramazan 385/Ekim 995'de Harizmüşah Ebu Abdullah'ın adamları tarafından yakalanarak başkent Kâs'a götürüldü ve hapse atıldı. Ebu Ali'nin hapse atılmasına çok içerleyen Cürcaniye valisi Me'mun b. Muhammed ise Kâs üzerine yürüdü, şehri zorla aldıktan sonra Ebu Ali'yi yanına alarak Cürcaniye'ye götürdü. Bu arada Ebu Abdullah'ı da öldürdü. Bir süre sonra Emir Nuh'un isteği üzerine Buhârâ'ya gönderilen Ebu Ali ve adamları tutuklanarak 386/996'da hapse atıldı (Utbî, 2004: 125-132; Al-Utbî, 1858: 166-178; Gerdîzî, 1327: 44, 45; Beyhakî, 2019: 191;

İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 470, 471; Hamdullah Müstevfî, 2018: 310; Mîrhând, 1959: IV, 67, 68; Hândmîr, 1333: II, 367, 368; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 1989: 10; Barthold, 1990: 282; Usta, 2007: 294-298; Merçil, 2003, XXVII, 362; Göksu, 2011: 170).

Ebu Ali'nin kendisinden ayrılıp Cürcaniye'ye gitmesi üzerine yalnız kalan Fâik el-Hâssa ise Ceyhun'u geçerek Karahanlı hükümdarı İlig Han lâkaplı Nasr b. Ali'ye sığındı. İlig Han tarafından büyük bir merasimle kabul edilen Fâik, çok geçmeden onu Buhârâ'yı alma konusunda kışkırtmaya başladı. Buhârâ'yı almayı zaten kafasına koymuş olan İlig Han, 386/996'da Fergana'dan harekete geçerek Semerkand sınırlarına geldi. Bu haberi aldığı anda Emir Nuh da kendinden güçlü olmasına rağmen hukuken komutanlarından birisi olarak kabul ettiği Sebüktegin'den yardım istedi. Sebüktegin bu günlerde diğer bölgelerin yanında Horasan'a da hâkim idi. Kendisi Belh'de, Horasan valisi olan oğlu Mahmud, Nîsâbûr'da ikâmet ediyordu. Herat ise kardeşi Buğracık'ın idaresinde bulunuyordu. Sebüktegin, Karahanlılara karşı Sâ mânîlerin yanında yer alma kararı aldı. O, ordusu ile harekete geçerek Kişş ve Nesef arasındaki Niyâzî Köyü'nde karargâh kurdu. Burada kendine Horasan'ın çeşitli bölgelerinin yanında Cüzcân, Huttal ve Çağâniyân'dan yardımcı kuvvetler katıldı. Sebüktegin'in çağrısına icabet edenlerden birisi Nîsâbûr valisi olan oğlu Mahmud idi (Utbî, 2004:132, 133; Al-Utbî, 1858: 179, 180; Mîrhând, 1959: IV, 69; Hândmîr, 1333: II, 368; Merçil, 1989: 10, 11; Usta, 2007: 299, 301; Hunkan, 2011:122, 123). Biraz sonra üzerinde duracağımız hadiseler çerçevesinde düşündüğümüzde İlig Han'a karşı ona yardıma gelenlerden birisinin de bu günlerde Herat hâkimi olan kardeşi Buğracık'ın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sebüktegin'in harekete geçtiğini haber aldığı anda İlig Han ona bir elçi göndererek aralarında savaş yapmanın gereksiz olduğunu, Karahanlıların Türklere, Gaznelilerin de Hindlilere karşı cihat yaptıklarını belirterek Sâ mânîler Devleti'ni ortadan kaldırıp topraklarını paylaşmayı teklif etti. Sebüktegin ise Emir Nuh'un büyük bir hükümdar olduğunu, atalarının İslâm dünyasına hizmetlerini, kendisinin Sâ mânîlere bağlılığını anlattıktan sonra bu devleti koruma konusunda verdiği sözden dönmeyeceğini bildirdi (Utbî, 2004: 133, 134; Al-Utbî, 1858: 179-182; Merçil, 1989: 11; Usta, 301; Hunkan, 2011: 123).

Sebüktegin'in kendine karşı Sâ mânîlerin yanında yer alacağını öğrendiğinde hemen savaş hazırlıklarına başlayan İlig Han, büyük bir ordu topladı. Sebüktegin de Nuh b. Mansur'a bir ulak göndererek kendisine katılma konusunda acele etmesini istedi. Emir Nuh bu

durumda ne yapılması gerektiğini veziri Abdullah b. Uzeyr'e sordu. Vezire göre Sebüktegin'in ordusu ve donanımı Sâ mânî ordusundan daha gösterişli, daha ihtişamlı idi. O, böyle bir ihtişamın Emir Nuh'u küçük düşüreceğini düşünüyordu. Bu sebeple Emir Nuh'a Sebüktegin'in yanına bir ordu göndermesini, kendisinin ise Buhârâ'da kalmasını tavsiye etti. Emir Nuh'un kendisine katılmadığı haberini aldığı anda Sebüktegin, bu taktiğin ona veziri Abdullah b. Uzeyr tarafından verildiğini anlamada gecikmedi. Bu sebeple böyle kritik bir zamanda üzerine düşen görevi yapmayan Emir Nuh'un ve vezirinin ikaz edilmesi gerektiğini düşündü. Sebüktegin, kendisi ile sefere katılan kardeşi Buğracık ve oğlu Mahmud'u yaklaşık 20.000 askerle Buhârâ'ya gönderdi. Bu arada divan işlerini üzerine alması için Ebâ Nasr Ahmed b. Muhammed Ebî Zeyd'i de onların yanına kattı (Utbî, 2004: 135, 136; Al-Utbî, 1858: 184, 185; Merçil, 1989: 11; Usta, 2007: 301-303; Huncan, 2011: 123, 124).

Buğracık ve Mahmud'un Buhârâ'ya yöneldiğini duyan Sâ mânî emiri ve veziri Abdullah b. Uzeyr büyük bir korkuya kapılmışlardı. Buğracık ve Mahmud başkente ulaştıklarında Emir Nuh, vezirlik makamından Abdullah İbn Uzeyr'i alarak Ebâ Nasr Ahmed b. Muhammed Ebî Zeyd'i atadı. Bu arada daha önceden tutuklanan Ebu Ali, komutanı İlmenkû ve diğer adamlarını talebi üzerine Sebüktegin'e gönderdi. Sebüktegin, Ebu Ali'nin ve yakınlarının Gerdiz Kalesi'nde hapsedilmesini emretti. Fahruddevle'nin yanında misafir olarak kalan oğlu Ebü'l-Hasan da Horasan bölgesine geçmiş ancak tutuklanarak babasının yanında hapsedilmişti (Utbî, 2004:136-138; Al-Utbî, 1858: 185, 186; Beyhakî, 2019: 192; İbnü'l-Esîr, VII, 1987: 471; Mîrhând, 1959: IV, 68, 69; Hândmîr, 1333: II, 368; Usta, 2007: 303, 304). Gerdizî'nin nakline göre Ebu Ali Sîmcûrî ve yakınları 387/997-998'de bu kalede öldürüldüler (Gerdizî, 1327: 45).

Bu hadiselerin yaşandığı esnada Mâverâünnehir sınırlarına gelen İlig Han, Sebüktegin'e bir elçi daha göndermiş ve anlaşma teklifinde bulunmuştu. Emir Nuh'un Buhârâ'dan hareket etmemesi ve üzerine aldığı konularda sorumluluğunu yerine getirmemesi sebebiyle Sebüktegin bu barış görüşmesini kabul etmek zorunda kaldı. Emir Nuh adına yapılan görüşmeler sonunda iki devlet arasında Katvan Sahrası sınır kabul edildi. İki tarafın da sınırların ötesine doğru tecavüzde bulunmamaları karara bağlandı. Bu arada İlig Han'ın ricası üzerine Semerkant valiliğine Emir Nuh tarafından Fâik atandı. Bu anlaşma iki taraftan katılan fukahâ ve ileri gelenlerin şahitliğinde yazılı hale getirildikten sonra Sebüktegin ve İlig Han kendilerine ait bölgelere çekildiler (Utbî, 2004:138; Al-Utbî, 1858: 187; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 471; Mîrhând, 1959: IV, 69; Hândmîr, 1333: II, 368;

Merçil, 1989: 11; Barthold, 1990: 282, 283; Usta, 2007: 302, 303; Hunkan, 2011: 124).

Ebu Ali'nin kardeşi Ebü'l-Kâsım, Sebüktegin Horasan'da güçlenince onun hizmetine girmek istediğini belirtmiş o da bu isteğini reddetmemişti. Bir süre sonra da Ebü'l-Kâsım'ın isteği üzerine Emir Nuh'a bir mektup yazarak onun eskiden beri Simcûrî ailesinin iktası olan Kûhistan eyaletine vali olarak atanmasını sağlamıştı. Ebü'l-Kâsım, Sebüktegin'in hizmetinde bu bölgedeki hizmetlerine devam etmiş, araları açık olduğu için Tus Savaşı'nda ağabeyi Ebu Ali'nin tarafında yer almamış, tarafsız kalmayı tercih etmişti. Ancak İlig Han'a karşı seferinde Sebüktegin'in yardım davetini kabul etmeyerek Kûhistan'dan ayrılmamıştı. O, bu davranışının Sebüktegin tarafından karşılıksız bırakılmayacağını da çok iyi hesaplıyordu. Bu sebeple başına gelecekleri beklemek yerine harekete geçmeyi tercih etti. Sebüktegin, oğlu Mahmud ve kardeşi Buğracık'ın seferde olmaları sebebiyle savunmasız kalan Horasan'da karışıklıklar çıkardı. Daha sonra da kendisine katılan Ebu Nasr b. Mahmûd el-Hâcib'le Nisâbûr üzerine yürüyerek şehri işgal etti. Bu haberler kendine ulaştığında Sebüktegin, Oğlu Mahmud ve kardeşi Buğracık'ı hemen Nisâbûr'a gönderdi. Vakit kaybetmeden kendisi de Belh'den harekete geçti. Ebü'l-Kâsım'ın Gazneli ordusu ile başa çıkması mümkün değildi. Bu sebeple Ebu Nasr b. Mahmûd el-Hâcib'le birlikte Nisâbûr'dan ayrılarak Cürcan'a kaçtı ve Fahruddevle'ye sığındı. Onu çok iyi karşılayan Fahruddevle, Cürcan, Damgan ve Kumis gelirlerini ona bağışladı (Utbî, 2004: 140-142; Al-Utbî, 1858: 189-191; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 471; Merçil, 1989: 11; Usta, 2007: 305, 306). Bu arada Mahmud ve Buğracık Horasan'ı Ebü'l-Kâsım Simcûr'un tasallutundan kurtardıktan sonra Tus'a geçen Sebüktegin'in yanına giderek olup biteni haber verdikleri gibi bir kez daha ona olan bağlılıklarını dile getirdiler (Utbî, 2004:141; Al-Utbî, 1858: 191; Usta, 2007: 304-306).

Utbî'nin kaydetmiş olduğu bu son cümle konumuzun özeti gibidir. Nuh b. Mansur döneminde devlet adamları arasında yaşanan nüfuz mücadeleleri, makam ve mal konusundaki hırsları onların kirli ilişkiler içine girmelerine, çıkar anlaşmaları yapmalarına dahası devlete ihanet etmelerine sebep olmuştur. Bu ilişkiler, anlaşmalar ve ihanetler Sâ mânîlerin yıkılmasında etkili olan sebeplerin başında gelmektedir. Sâ mânîlerin içinden çıkmış ve görünüşte bu devlete bağlı olan Gazneliler ise kurulduğu tarihten itibaren sürekli güçlenmiştir. Gazneliler Devleti'nin sürekli güçlenmesinin şüphesiz başka sebepleri üzerinde durulabilir. Ancak hanedan üyelerinin birbirlerine bağlılıkları ve Sebüktegin'in etrafında birleşmeleri bu sebeplerin başında

zikredilmelidir. Bu günlerde Buğracık ve Mahmud, Sâmânî komutanları gibi hırsla kapılabilir, birleşerek veya ayrı ayrı Sebüktegin'e isyan bayrağı açarak kendilerine ait bölgelerin valisi olabilirlerdi. Dahası ikisi de diğer devletler veya komutanlarla anlaşmalar yaparak bölgelerinde devletleşme sürecine girebilirlerdi. Ancak Utbî'nin dikkat çektiği gibi onlar Sebüktegin'e bağlılıklarını sürdürdüler ve en kritik zamanlarda bu sadakatlerini ispat ettiler. Sonuçta onların birbirlerine olan sadakatleri Gazneliler Devleti'nin, dönemin en büyük devletlerinden birisi haline gelmesinde etkili oldu.

387/997, Sâmânî ülkesinde ölüm haberlerinin arka arkaya yaşandığı yıl oldu. Sebüktegin Tus'dan ayrılıp Belh'de ikâmet etmeye başladığında Ebu Ali ve yakınlarının ölüm haberleri duyuldu. Nitekim bundan yukarıda kısaca bahsetmiştik. Onu Cürcaniye valisi Me'mun b. Muhammed'in öldürülmesi haberi izledi. Çok geçmeden rahatsızlanan Nuh b. Mansur birkaç günlük rahatsızlıktan sonra 13 Recep 387/23 Temmuz 997'de vefat etti. Onun vefatını izleyen günlerde Sebüktegin ailesinde kayıplar yaşandı. O, çok sevdiği kız kardeşinin, küçük yaştaki çocuklarının ve bazı saray gulâmlarının vefat haberleri ile sarsıldı. Hareketli ve zor geçen yılların kendisini yordığı anlaşılan, son günlerde aldığı vefat haberlerinin de tesiriyle hastalanan Sebüktegin, havası iyi geleceği düşüncesi ile Belh'den Gazne'ye gitmek üzere yola çıktı. Ancak Gazne'ye ulaşmadan Şaban 387/Ağustos-Eylül 997'de Belh yakınlarında Madrumûy Köyü'nde vefat etti. Cenazesi Gazne'ye taşınarak burada defnedildi. Aynı yıl Büveyhîlerden Fahruddevle'nin de vefat yılı olarak kayıtlara geçti (Utbî, 2004: 144-147; Al-Utbî, 1858: 196-201; Gerdâzî, 1327: 45; Maulânâ Mînhâj-ud-dîn, 1970: I, 75; İbnü'l-Esir, 1987: VII, 487; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 2003: XXVII, 362; Merçil, 2009: XXXVI, 263).

Nuh b. Mansur'un vefatı ile Recep 387/Temmuz-Ağustos 997'de yerine oğlu Mansur tahta çıktı. Mansur b. Nuh, vezaret makamına Ebu Muzaffer Muhammed b. İbrahim el-Bergaşi'yi, devlet işlerini yürütme görevine Fâik'i, ordu komutanlığına da Beytüzün'ü atadı. Çok geçmeden daha önce vezaret makamından azledilmiş olan Abdullah b. Uzeyr, yakın dostu Ebâ Mansur Muhammed b. el-Hüseyn el-İsbîcâbî'yi Sâmânîler aleyhine kışkırtmaya başladı. Onlar, zaten Sâmânîler devletini ortadan kaldırmayı hayatının gayesi haline getirmiş olan İlig Han'dan yardım talebinde bulundular. Durumu değerlendiren İlig Han ordusu ile Mâverâünnehir'e girdi ve Semerkand'ın dışındaki merada karargâh kurdu. Burada yanına gelen Abdullah b. Uzeyr ve el-İsbîcâbî'yi tutuklattı. Buhârâ'ya bir elçi göndererek Fâik'in yanına gelmesini emretti. Fâik Semerkant'a

geldiğinde onu merasimle karşıladı, makamını yükseltti ve emrine 3.000 kişilik bir ordu vererek Buhârâ'ya gönderdi (Utbî, 2004:141; Al-Utbî, 1858: 204, 205; Gerdîzî, 1327: 45, 46; Mîrhând, 1959: IV, 69, 70; Barthold, 1990: 283, 284; Usta, 2007: 311; Göksu, 2011: 170).

Fâik'in Buhârâ'ya yöneldiğini öğrenen Mansur b. Nuh korku ile başkenti terk etti ve Ceyhun Nehri'ni geçti. Fâik'in kendisine hizmet için geldiği haberi ulaştığında geri dönerek emirlik makamına tekrar oturdu. Devlet işlerini bu defa Fâik üzerine alırken Beytüzün Horasan ordu komutanlığına atandı. O, üzerine aldığı görev münasebetiyle Nîsâbûr'a gitti. Utbî, 2004: 151, 152; Al-Utbî, 1858: 205-207; Gerdîzî, 1327: 45, 46; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 487; Mîrhând, 1959: IV, 70; Barthold, 1990: 284; Usta, 2007: 312).

Yukarıda Sebüktegin'in vefatından bahsetmiştik. Babasının hastalığı ve vefatı esnasında Mahmud Nîsâbûr'da, Gazne ve Belh hâkimi olan kardeşi İsmail ise babası ile birlikte idi. Sebüktegin, vefatından önce İsmail'i veliaht tayin etmiş, komutanlardan da ona sadık kalacakları konusunda söz almıştı. Vefatından sonra da komutanların biat etmeleri ile İsmail Gazneliler tahtına çıkmıştı. Mahmud ise kardeşinin tahta çıkmasını kabul etmediğini göstermekte gecikmedi. Nîsâbûr'da taziye kabul ettikten sonra kardeşine bir mektup yazdı. Ebü'l-Hüseyn el-Hamûlî ile gönderdiği mektupta, İsmail'e baş sağlığı diledikten sonra tahtın gerçek varisinin büyük oğul olduğunu ifade etti. Sebüktegin'in İsmail'i veliaht olarak atama sebebinin vefatı esnasında kendisinin babasının yanında olmamasının etkili olduğuna, Sebüktegin'in karışıklığa fırsat vermemek için kendisini atadığına dikkat çekerek ondan hakkına riayet etmesini istedi (Utbî, 2004: 153, 154; Al-Utbî, 1858: 208-210; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 488; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 1989: 12, 13; Merçil, 2003: XXVII, 362).

İsmail, ağabeyinin teklifini kabul etmedi. İki kardeş arasında gelip giden elçilerin görüşmeleri ile de mesele çözülmeyince Mahmud kardeşinin üzerine yürümek amacı ile Nîsâbûr'dan Herat'a geçti. Herat hâkimi amcaları Buğracık idi. Mahmud, amcasına durumu arz ederek yardımını istedi, kendine tâbi olması ile ailenin elde edeceği kazanca dikkat çekti. Tahtın Mahmud'un hakkı olduğunu tasdik eden Buğracık, yeğenine tâbi olma konusunda hiçbir tereddüt göstermedi. Utbî'nin ifadesi ile Mahmud'u düşüncesinde haklı bulduğu gibi emrine girmedi ve sancağının altındaki yerini alma konusunda acele etti. Mahmud, Büst'te bulunan kardeşi Ebü'l-Muzaffer Nasr b. Nâsiruddîn Sebüktegin'in yanına gittiğinde Buğracık da onunla birlikte idi. Nasr da onun tarafında yer alınca Mahmud daha da güçlenmiş oldu. Belh'de olan İsmail de savaşın kaçınılmaz olduğunu

anlamış ve Gazne'ye giderek savaş hazırlıklarına başlamıştı. Bu arada Gazne'den İsmail'in komutanları da Mahmud'u destekleyeceklerini bildirmişlerdi. Son sözün söyleneceği savaş, Şaban 387/Ağustos Eylül 997 tarihinde Gazne dışında yapıldı. Kazanan ise Mahmud oldu. Yenilince Gazne Kalesi'ne sığınan İsmail, görüşmelerden sonra kaleden inerek ağabeyinin yanına geldi. Kardeşine karşı saygıda kusur etmeyen Mahmud ise onu Kalincar Kalesi'ne yerleştirdi ve yaşaması için gerekli imkânları sağladı. Gazne'de gerekli önlemleri aldıktan sonra da Belh'e gitti (Utbî, 2004:155- 163; Al-Utbî, 1858: 208-224; Gerdîzî, 1327: 46; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 488, 489; Fasîh Hâfî, 1384: II, 559, 560; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Dames,1987: IV, 743, 744; Merçil, 2003: XXVII, 362).

Yukarıdaki hadiselerde Buğracık'ın üstlendiği rol ve Türk devlet geleneğinde tahta geçme hukuku düşünüldüğünde onun devletin çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuğu anlaşılmaktadır. Türk devlet geleneğine göre tahta çıkmanın kesin bir usulü yoktur. Umumî teâmül, büyük oğlun başa geçmesi şeklindedir. Ancak tarihte hükümdar vefat ettiğinde küçük oğlun veya kardeşin tahta geçmek için mücadeleye giriştiği örnekler de az değildir. Alpaslan'ın 1072 yılındaki vefatından sonra Umman tarafında bulunan Kavurt Bey'in, büyük kardeş olması hasebiyle hükümdar olmak için harekete geçtiği, Hemedan yakınlarında sultan olarak biat edilen oğul Melikşah'ın ordusu ile 15 Nisan 1073'de savaştığı ve yenildiği bilinen bir hadisedir. Nitekim o, daha sonra yakalanarak kendi yayının kirişi ile boğulmuş böylece isyanın bedelini canı ile ödemiştir (Sevim-Merçil, 1995: 73-81). Yukarıda ise Sebüktegin'in büyük oğlu Mahmud yerine daha küçük ve tecrübesiz olan İsmail'i atadığından bahsetmiştik. Bu örnekleri artırmak şüphesiz mümkündür ancak konuya yeni bir boyut kazandırmayacaktır. Türk devlet geleneği bağlamında düşünüldüğünde Sebüktegin'in vefatı günlerinde kardeşi Buğracık da bir merkeze ve orduya sahipti. O, geleneğe göre kardeşinin mirasında kendinin de hakkı olduğu için taht iddiasında bulunabilir, anlaşmalar yapabilir ve Mahmud'un işini zorlaştırabilirdi. Ancak böyle bir girişimde bulunmadığı gibi hükümdarlığın Mahmud'un hakkı olduğuna inandı ve onun yanında yer aldı.

Buğracık önce kardeşi Sebüktegin'e, daha sonra da yeğeni Mahmud'a sadık kalarak devlet kurma girişiminde bulunmadı. Bu sebeple de hükümdarlar listesinde yer almadı. Ancak Sebüktegin'den sonra Mahmud gibi bir değer tahta geçmesinde ve bu hanedanlığın dönemin en güçlü devleti olmasında etkili oldu. Böylece o, şahsî çıkarlarını değil devlet çıkarlarını ön planda tutan vefalı bir devlet adamı olarak tarihe geçti.

Ebu Ali b. Simecûr'un hapsi ve vefatı ile sonuçlanan olaylara kardeşi Ebü'l-Kâsım Simecûr katılmamış, bir süre Sebüktegin'in hizmetinde kalmış ancak daha sonra itaatsizlik ederek Nîsâbûr'a gitmişti. Sebüktegin üzerine yürüyünce kaçmış ve 385/995'de Cürcan'a geçerek Fahruddevle'ye sığınmıştı (Gerdîzî, 1327: 46; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 471). Fahruddevle ölünce de yerine geçen Mecdüddeve'nin himayesine girmişti. Ebü'l-Kâsım, Faik'in de kışkırtmaları ile 387/997'de Horasan ordu komutanlığına atanan Beytüzün'ün üzerine yürümek için Nîsâbûr'a doğru yola çıktı. Rebiülevvel 388/Mart 998'de Nîsâbûr önlerinde Beytüzün'e yenilince çareyi Kûhistan'a kaçmakta buldu. Burada bir süre bekleyip adamları kendisine katılınca Buşenc'i zaptetti. Beytüzün ise şehri geri alma gayesi ile Buşenc önlerine geldi. Ancak savaş yapılmadan iki taraf arasında anlaşma sağlandı. Bu anlaşma akrabalık bağları ile de pekiştirildikten sonra Beytüzün Nîsâbûr'a döndü (İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 494; Barthold, 1990: 284).

Sebüktegin'in vefatı sürecinde Mahmud ve kardeşi İsmail arasında yaşanan taht mücadelesi sebebi ile Gazneliler, 387/997 yılında Sâ mânî ülkesinde yaşanan hadiselerle müdahale edememişlerdi. Mahmud, kardeşi İsmail'le aralarındaki ihtilafı çözüp devletin başına geçtikten sonra Belh'e döndüğünde Horasan bölgesinde elde etmiş olduğu hakların Beytüzün'e verilmiş olduğunu gördü. Onun, babasının sağlığında elde etmiş olduğu hakların Beytüzün'e verilmesini görmemezlikten gelme gibi bir niyeti yoktu. Hemen Emir Mansur'a bir mektup yazdı ve kendisine itaat arz ettiğini, Sâ mânî Devleti'nin koruyuculuğu konusunda babasının yerine geçtiğini belirterek önceki haklarının iadesini istedi. Emir Mansur ise cevabında Tirmiz, Belh ve bunların gerisinde kalan Büst ve Herat'a bağlı yerlerin Gazne'ye bağlı olduğunu ancak Horasan'ın Beytüzün'e verildiğini bildirerek özür diledi (Utbi, 2004: 163; Al-Utbi, 1858: 225; Gerdîzî, 1327: 46; İbnü'l-Esîr, 1987: VII, 494; Mîrhând, 1959: IV, 70; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Usta, 2007: 318).

Mahmud, bir mektup daha yazarak Horasan üzerindeki haklarını ikinci kez dile getirdi. Emir Mansur ona cevap vermeyince Nîsâbûr üzerine yürüdü. Nîsâbûr'da bulunan Beytüzün'ün kaçması ile şehri ele geçirdi. Durumdan haberdar olduğunda Emir Mansur yanında Fâik olduğu halde ordusu ile Nîsâbûr'a doğru yola çıkmak zorunda kaldı. Onunla savaşmak istemeyen Mahmud ise Merverrûz'a geçti ve buraya bağlı Zâğol Köprüsü yakınlarında karargâh kurarak olayların alacağı seyri beklemeye başladı (Utbi, 163-165; Al-Utbi, 228, 230; Gerdîzî, 46; İbnü'l-Esîr, VII, 495; Mîrhând, IV, 71; Usta, 318, 319).

Daha önce Nîsâbûr'dan kaçmak zorunda kalan Beytüzün, Fâik ve Emir Mansur'un Horasan'a gelmesi üzerine Serahs'da onlara katıldı. Ancak o, Emir Mansur'dan beklediği ilgiyi göremediği gibi onun Mahmud'a daha fazla meylettiğini fark etmiş, bu gözlemlerini Fâik'e de anlatmıştı. Fâik'in de Emir Mansur hakkındaki düşünceleri onunkinden farklı değildi. İki komutan, Nuh b. Mansur'un Ebu Ali'yi Sebüktegin'e teslim ettiği gibi Mansur'un da Mahmud'la anlaşarak kendilerini ona teslim etmelerinden korkuyorlardı. Bu düşüncelerle onu tahttan indirmeye ve kardeşlerinden birisini emir yapmaya karar verdiler. Emir Mansur bir gün avlanmak üzere Serahs emirinin sarayından kırlara çıkmıştı. Fâik ve Beytüzün de Serahs kenarında bir yerde çadır kurmuşlardı. Dönüşte Mansur'u karşılayan Beytüzün, onu yemek yemek ve Mahmud'la ilgili bazı meseleleri konuşmak üzere çadırına davet etti. Mansur çadıra girdiğinde olağanüstü bir şeylerin olduğunu fark etti ancak artık çok geçti. Komutanlar Emir'i tutukladılar ve gözlerine mil çekerek tahttan indirdiler (12 Safer 389/2 Şubat 999). Daha sonra Merv'e geçen Fâik ve Beytüzün, onun yerine burada yanlarına gelen kardeşi Abdülmelik b. Nuh'u emir ilan ettiler. Ancak bu haksızlık ve zulüm ordu ve halk tarafından kabul görmediği gibi Mahmud'un da Mansur'un intikamını almak üzere harekete geçmesine sebep oldu (Utbî, 2004: 166, 167; Al-Utbî, 1858: 230, 231; Gerdîzî, 1327: 46; Beyhakî, 2019: 608, 609; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 3; Mîrhând, 1959: IV, 71; Fasîh Hâfî, 1384: II, 559, 560; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 2003: XXVII, 362; Merçil, 1989: 15; Barthold, 1990: 285; Usta, 2007: 319, 320; Duman, 2013: 342).

Abdülmelik b. Nuh'un Beytüzün ve Fâik'le destekli ordusuna sonradan Merv'de Ebü'l-Kâsım da katıldı. Ziyârîlerden Dârâ b. Kâbus'un ordusu da Sâ mânî ordusunun yanında yer almıştı. Sâ mânî ordusu ile Mahmud'un ordusu Cemâziyelevvel 389/Nisan-Mayıs 999'da Merv'de karşı karşıya geldiler. Yapılan görüşmelerde önce barış sağlanmış, Horasan valiliğinin Beytüzün'e, Belh ve Herat'ın da Mahmud'a verilmesi karara bağlanmıştı. Savaş yapılmadığı için Mahmud fakirlere sadaka bile dağıtmıştı. Ancak Dârâ b. Kâbus'un askerinin başlarında Nasr b. Sebüktegin bulunan Gaznelilerin artçı birliklerine saldırımları Mahmud'un savaş kararı almasına sebep oldu. Savaş başlamadan gerekli düzenlemeleri yapan Mahmud, Utbî'nin ifadelerine göre iki kardeşi Nasr ve İsmail'le birlikte merkezde yer aldı. Amcası Buğracık'ın da merkezde yer aldığına bakılırsa Mahmud'un merkezi güçlü tuttuğu anlaşılmaktadır. Akşama kadar süren ve şiddetli geçen savaş, Sâ mânî ordusunun mağlubiyeti ile sonuçlandı. Savaşın sonra Abdülmelik ve Fâik Buhârâ'ya, Beytüzün Nîsâbûr'a, Ebü'l-Kâsım b. Simcûr ise Kûhistan'a kaçtılar. Mahmud

hasımlarının bir daha toparlanmamaları için gerekli önlemleri almak gayesi ile Tus'a hareket etti. Mahmud'dan korkan Beytüzün, Nîsâbûr'dan Cürcan'a giderek Büveyhîlere sığındı. Nitekim o, daha sonra geri dönerek Nîsâbûr'u ele geçirdi. Ancak Mahmud'un üzerine geldiğini görünce Buhârâ'ya kaçtı. Mahmud'un Tus'da Aslan Câzib'i vekil bırakarak Herat üzerine yürüyüp bu şehri de ele geçirmesinden sonra Horasan'ın tamamı Gaznelilerin hâkimiyetine geçmiş oldu. Mahmud, bu bölgede Halife Kâdirbillâh adına da hutbe okuttu ve bağımsız bir hükümdar haline geldi. Mahmud, Horasan orduları komutanlığına kardeşi Nasr'ı tayin ettikten sonra babasının Horasan'da merkez olarak kullandığı Belh'e döndü (Utbî, 2004: 168-175; Al-Utbî, 1858: 233-240; Gerdîzî, 1327: 47; Beyhakî, 2019: 609-610; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 3, 4; Hamdullah Müstevfî, 2018: 314; Mîrhând, 1959: IV, 72, 73; Fasîh Hâfî, 1384: II, 559, 560; Merçil, 1989: 15, 16; Barthold, 1990: 38; Usta, 320-325).

Elinde sadece Mâverâünnehir bölgesi kalan Abdülmelik, Fâik ve Beytüzün'ün de yardımı ile Horasan'ı geri almak için büyük bir hazırlığa girişti. Sefere çıkma zamanı geldiğinde Şaban 389/Temmuz-Ağustos 999'da Fâik aniden vefat etti. Onun ani ölümü Emir Abdülmelik ve Beytüzün'ün cesaretini kırmıştı. Sâmânîlerin Horasan'ı geri alma girişimleri böylece başlamadan bitmiş oldu. Bu arada hadiseleri dikkatle izleyen İlig Han, başkent Özkent'den harekete geçti ve Buhârâ sınırlarına kadar geldi. İlig Han, Buhârâ'ya doğru hareketi esnasında Abdülmelik'e art niyetli olmadığı imajını vermiş, ona karşı dostluk ve muhabbet göstermişti. Sabahın erken saatlerinde huzuruna çıkan Beytüzün, Yinaltegin el-Fâikî ve diğer komutanları tutuklatan İlig Han, Buhârâ'ya girdi. Sarayı terk ederek saklanan ancak daha sonra yakalanan Abdülmelik b. Nuh ve diğer hanedan üyelerini de tutuklattı. Daha sonra onları Özkent'e naklederek hapsedti. Böylece 10 Zilkâde 389/23 Ekim 999'da Sâmânîler Devleti tarih sahnesinden çekilmiş oldu (Utbî, 2004: 179; Al-Utbî, 1858: 245-247; Gerdîzî, 1327: 47; Beyhakî, 2019: 610; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 5; Hamdullah Müstevfî, 2018: 311; Mîrhând, 1959: IV, 73; Kafesoğlu, 1977: VII, 174; Merçil, 1989: 15, 16; Barthold, 1990: 286; Usta, 2007: 325-327).

Mahmud, 387/997'de babasının vefatı üzerine önce taht kavgası ile uğraşmış daha sonra bir kısmına yukarıda kısaca değindiğimiz mücadelelere girişmişti. Bu mücadeleler sırasında Halef b. Ahmed, onun Sicistan tarafı ile uğraşamaması fırsatını değerlendirmiş, oğlu Tahir'i göndererek Herat ve Nîsâbûr arasındaki dağlık bölge olan Kûhistan'ı ele geçirmişti. Tahir, daha sonra Herat'a 10 fersahlık bir mesafede olan Bûşenc üzerine gitmiş ve bu şehri de almıştı. Ancak

Horasan şehirlerinden olan Bûşenc ve Herat Buğracık'a aitti. Mahmud iç ve dış gailelerden kurtulduğunda Buğracık, Tahir b. Halef'i Bûşenc'den çıkarmak için ondan izin istedi. Mahmud bu isteğe olumlu cevap verince Buğracık, 390/999-1000 yılında 12.000 kişilik ordusuyla harekete geçti. Buğracık ve Tahir'in orduları Bûşenc taraflarında karşı karşıya geldiler. Şiddetli geçen savaşta dayanamayan Tahir'in ordusu dağıldı. Ordusunun dağıldığını gören Tahir de harp meydanını terk ederek kaçtı. Buğracık ise onu yakalamak için peşine düştü. Buğracık, ısrarla takibini sürdürürken Tahir, süvarileri ile birden geri dönerek Gazneli kuvvetlerine saldırdı. Beklemedikleri bu ani dönüş karşısında şaşkınlık geçiren Gazneli kuvvetleri bozguna uğradılar. Kaynakların nakillerine göre Buğracık'ın üzerine bizzat hücum eden Tahir, onu öldürdükten sonra kafasını kesti ve ele geçirdiği 7 fil, çok sayıda at, silah ve para ile oradan ayrıldı (Utbî, 2004: 204, 205; İbn Rüsteh, 2017: 124; Yâkût el-Hamevî, 1977: I, 508; I, 396, 397; IV, 416; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 13; *Târîh-i Sistan*, 2018: 303; Fasîh Hâfî, 1384: 559, 560; Kafesoğlu, 1977: VII, 175; Merçil, 2003: XXVII, 362; Merçil, 1989: 16).

Bu günlerde Belh'de bulunan Mahmud, amcasının öldürüldüğünü duyduğunda çok üzülmüştü. Hemen bir ordu toplayarak 390/999-1000 yılında Halef b. Ahmed'in üzerine yürüdü. Onun geldiğini öğrenen Halef ise İspehbed Kalesi'ne² sığındı. Mahmud kaleyi kuşatarak onu sıkıştırmaya başladı. Sığındığı kale her ne kadar yüksek ve sağlam olsa da Halef'in kurtulma imkânı yoktu. Mahmud'un ordusunun mancınıklarla attığı taşlardan göz gözü görmüyor, yağmur gibi yağdırdığı oklardan evlerde ateş bile yakılamıyordu. Karşı koymanın ve kurtulmanın mümkün olmadığını anlayan Halef, anlaşma teklifinde bulundu. Mahmud da bu teklifi olumlu karşıladı. Yapılan anlaşmaya göre Halef, ona 100.000 dinar vermeyi, adına hutbe okutmayı ve sikkelerin bir yüzüne onun adını bastırmayı kabul etti. Bunun üzerine Mahmud kuşatmayı kaldırarak buradan ayrıldı (Utbî, 2004: 205, 206; Gerdîzî, 1327: 49; İbnü'l-Esîr, 1987: VIII, 13; Hamdullah Müstevfî, 2018: 314; *Târîh-i Sistan*, 2018: 303, 304; Fasîh Hafî, 1384: 559, 560; Kafesoğlu, 1977: VII, 175; Merçil, 2003: XXVII, 362; Merçil, 1989: 16).

Sonuç

Buğracık b. Cûk Gazneliler Devleti'nin yükselme dönemi hükümdarı Sebüktegin'in kardeşidir. O, tarih sahnesine Sebüktegin'in 366/976-977 yılında Hind şahı Caypal'a karşı yaptığı savaşla

² Fasîh Hâfî'ye göre Tâk Kalesi, Fasîh Hafî, (1384): 559, 560.

çıkılmaktadır. Bu savaştan önceki hayatı ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Onun, Sebüktegin gibi küçük yaşta Tuhsiler tarafından kaçırılmış ve köle pazarlarında satılmış daha sonra Buhârâ veya Gazne'de ağabeyi ile buluşmuş olması mümkündür. 366/976-977'da Gazne'de tahta geçtiğinde Sebüktegin tarafından Barshân bölgesinden başkente getirilmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

Buğracık, kaynaklarda daha çok Nuh b. Mansur'un son yıllarındaki olaylarda görünmektedir. Bu dönemde Herat hâkimi olan Buğracık, Sebüktegin'in 387/997'deki vefatına kadar onun emrinde çalışmıştır. Ağabeyinin kendine verdiği görevleri eksiksiz yerine getirdiği gibi zaman zaman ona olan bağlılığını tekrarlayarak en güvendiği destekçilerinden birisi olmuştur.

Buğracık devlet adamlığı vasfını, Sebüktegin'in vefatı sürecinde de ortaya koymuştur. Türk devlet geleneğine göre Sebüktegin'in vefatından sonra tahtta hakkı olmasına rağmen böyle bir girişimde bulunmamıştır. Diğer taraftan İsmail ve Mahmud'un taht mücadelelerinde hükümdarlığa daha layık bulduğu Mahmud'un yanında yer alarak iki şehzadenin savaşında da oynadığı rolle devletin yükselmesinde büyük bir paya sahip olan Buğracık, Mahmud döneminde de devlete bağlılığını sürdürmüştür. O, 390/999-1000 yılında Bûşenc'de Saffârilerin Halefililer kolu emiri Halef b. Ahmed'in oğlu Tahir tarafından tuzağa düşürülüp öldürülünceye kadar hizmetine devam etmiştir.

Yıkılış dönemi emirleri olan Nuh b. Mansur, Mansur b. Nuh ve Abdülmelik b. Nuh dönemlerinde, devlet adamları arsındaki nüfuz mücadelelerine bağlı ihanetler, Sâ mânîler Devleti'nin yıkılmasındaki ana sebeptir. Aynı dönemde hanedan üyelerinin önce Sebüktegin daha sonra da Mahmud'un etrafında birleşmeleri ise Gaznelileri dönemin en büyük devletlerinden birisi haline getirmiştir. Kurucuları gulâmlık sisteminden gelen Gazneliler Devleti'nin yükselmesinde en büyük pay sahiplerinden birisi de şüphesiz Buğracıktır. O, devlet çıkarlarını şahsî çıkarlarının önünde tutan bir Türk büyüğü olarak tarihteki yerini almıştır.

Kaynakça

- Barthold, W. (1978). Alp Tegin. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (1, ss. 386). İstanbul: MEB Yay.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. Dursun, H (Haz.). Ankara: TTK Basımevi.
- Beyhakî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin (2019). *Târîhi Beyhakî*. Lûgal, N. (Terc.). Kırilangıç, H (Haz.). Ankara: TTK Yay.

- el-Cüzcânî, Ebu Amr Minhâcüddîn Osman b. Sirâcüddîn Muhammed (1342). *Tabakât-ı Nâsırî*. Habîbî, A (Tas.). Kabil: Encümen-i Târîh-i Afganistan.
- Dames, M. L. (1987). Gazneliler. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (4, ss. 742-748). İstanbul: MEB Yay.
- Duman, A. (2013). *Nerşahînin Târîh-u Buhârâsı*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Duman, A. 2020. Sâ mânîlerin Yıkılış Dönemi Vezirleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 47, 35-60.
- Fasîh H. *Mücmel-i Fasîhî* (1384). Nacî, S. M. N (Tash. ve Tah.). Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Hudûdü'l-Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib* (2008). Duman A.-Ağarı, M. (Çev.). İstanbul: Kitabevi Yay.
- Gerdîzî, Ebu Saîd Abdü'l-Hay b. ed-Dahhâk b. Mahmud (1327). *Târîh-i Gerdîzî/Zeynü'l-Ahbâr*, Kazvînî M. M. H., (Tah.). Byy.
- Göksu, E. (2011). Alptegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına. *Türk Dünyası Araştırmaları* içinde, 191, 97-116.
- Göksu, E. (2011). Târîh-i Güzîde'ye Göre Sâ mânîler. *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, 2, 151-174.
- Hamdullah Müstevfî'yi Kazvînî (2018). *Târîh-i Güzîde*. Öztürk, M. (Çev.). Ankara: TTK Yay.
- Hândmîr, Gıyâsüddîn b. Hümâmüddîn (1333). *Târîhu Habîbî's-Siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer*. Tahran: Hayyâm Yay.
- Huncan Ö. S. (2011). *Türk Hakanlığı (Karahanlılar)*. İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yay.,
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed (1987). *el-Kâmil fî't-Târîh*. Dukâk, M. Y. (Tah.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Muallime.
- İbn Rüsteh (2017). *el-A'lâku'n-Nefise*. Eker, A. F. (Terc.). Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Kafesoğlu, İ. (1977). Mahmud Gaznevî. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (VII. ss. 173-183). İstanbul: MEB Yay.
- Maulânâ, Minhâj-ud-dîn, Abû Umar-ı-Usmân (1970). *Tabakât-ı Nâsırî*. Raverty, H. G (Çev.). New Delhi:
- Merçil, E. (1975). Sebüktegin'in Pend-nâmesi. *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* içinde (VI, ss. 203-231). İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: TTK Basımevi.
- Merçil, E. (1989). Alp Tegin. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (II. ss. 525-526). İstanbul: TDV Yay.

- Merçil, E. (1996). Gazneliler. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (XIII. ss. 480-484). İstanbul: TDV Yay.
- Merçil, E. (2003). Mahmûd-ı Gaznevî. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (XXVII. ss. 362-365). Ankara: TDV Yay.
- Merçil, E. (2009). Sebük Tegin. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (XXXVI. ss. 262-263). İstanbul: TDV Yay.
- Minhâc-i Sirâc el-Cüzcânî (2015). *Tabakât-ı Nâsırî, Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Hârezmşâhlar*. Göksoy, E. (Terc. ve Notlar). Ankara: TTK Yay.
- Mîrhând, Hümâmüddîn Muhammed b. Hândşâh b. Mahmûd (1959). *Târîhu Ravzati's-Safâ*. Tahran: Hayyam Yay.
- Nizâmü'l-Mülk (1999). *Siyâset-nâme*. Köymen, M. A. (Yay. Haz.). Ankara: TTK Basımevi.
- es-Sem'ânî, Ebî Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî (1979). *el-Ensâb*. İvâz, M. (Haz.). Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Sevim, A-Erdoğan M. (1995). *Selçuklu Devleti Tarihi, Siyaset, Teşkilat ve kültür*. Ankara: TTK Yay.
- Şebânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1376). *Mecmeu'l-Ensâb*. Mîr Hâşim M. (Tashîh). Tahran: Müesseset-i İntişârât-i Emîr-i Kebîr.
- Târîh-i Sistan* (2018). Öntürk, V. (Çev.). İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Yâkût el-Hâmevî, Şihâbüddîn Ebî Abdillâh b. Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî (1977). *Mu'cemü'l-Buldân*. Beyrut: Dâru Sadr.
- Usta, A. (2007). *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- el-Utbî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Abdi'l-Cebbâr (2004). *el-Yemînî. es-Sâmirî, İ. Z. (Şerh ve Tah.)*. Beyrut: Dâru't-Talîa.
- Al-Utbî (1858). *The Kitab-ı Yamını*. Reynolds, J. (Çev.). London: Ex Oriente Lux.